

J.J. Cremer.

Te Wolfshezen: herinnering mijn ontslapen vriend, den kunstschilder P.L.L. Oerder gewijd door J.J. Cremer. Een analyse, 2026.

Geschreven in 1863.

Deze herinnering uit *De Nederlandsche Spectator* van 1863 bevat een sfeervol verslag van **J.J. Cremer** over een grootschalig **zendingsfeest** in de natuur van **Wolfshezen**. Cremer brengt een eerbetoon aan zijn overleden vriend, de kunstschilder **P.L.L. Oerder**, terwijl hij de vrome menigte beschrijft die samenkomt voor religieuze zang en prediking. Naast de lofzang op de **Gelderse natuur** reflecteert de tekst op de historische betekenis van de locatie en de diverse menselijke gedragingen tijdens het evenement.

1863. 5 SEPTEMBER. N. 36.

DE NEDERLANDSCHE SPECTATOR.

UITGEGEVEN ONDER MEDIWERKING VAN
 DR. B. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, M. F. A. G. CAMPEREL, DR. M. J. DE WITTE VAN CITTEN, J. J. CREMER, G. BUKEN BUIT,
 A. INING, G. KELLER, L. MULDER, DR. D. J. SPIJN FARVE, F. J. B. C. ROBIJN VAN DER AA, DE OUDER HEER SMIT,
 MR. B. C. KELLER VAN VOLLEGHOUTEN EN W. C. TOSMAEKER.

De algemeene goedheid, op Zaterdag, bij D. A. THIESS in Arnhem. *Prijke per drie maanden / 2 —, per zes per post / 3.15. Men abonneert zich voor den*
 en MARTINUS NIEBOFF in 's Gravenhage. Aan landgenootelijke overzichten, *getuigen Jaarboek, administratie, wettelijke berichten tegen de Censuur der regt, behalve het*
 en KENNEDY in Rotterdam. *verzoeken om te worden. Boeken en geschenken worden gratis verzonden, behalve naar de plaatsen welke zij kosten.*

Inhoud. — *De Wolfshezen, door J. J. Cremer.* — *de adelliefde door God zelve geboden!* — *Als de harkweit gaat vol metield,*
 Bergen en nederelagen. — *De heren van het* — *met de pen der geuzen, en die gedoopt in* — *En het heijle u gema het oer.*
door J. J. de Werra van CITTEN. — *Achter de post* — *het diereare bloed van zijn heiligen zoon.* — *D'and is het van 't Heeren goetheid*
deje, door K. — *Doeh onder die duizenden was er één,* — *Loofte zijn naam al' evenen door.*

TE WOLFSHEZEN. — *De in milk een morgen was het dan*
 BEREINIGING EN ONTSLAPEN VRIEND, DEN *vreemd dat er een traan welde in het oog*
 KUNSTSCHILDER P. L. L. OERDER OEFEND. *van den jongling en dat er een woord, uit*
 door *ten d'opzette groot den haren geweld, aan*
 J. J. CREMER. *zijn lippen ontflood, een enkel woord...*
doe. — *Pieter, gij hebt dat woord niet ver-*
 (Gij zijt niet meer, mijn goede vriend *noemen. Dat behoeft ook niet Maar —*
 Pieter. In leven vijand latte u aan en *wenster wij wel eens voor een wijje*
 ofschoten men u ook overwinnaar waarden *zoondend van den arbeid, het pensel liepen*
 in den heeten kamp, de woude u teogen) *rusten en ik u onwillens verreesen moest*
 bragt mij was te geweldig en in de armen *terwijl gij ziltten een heuvel verduchden,*
 van eenen braven leermester, en trouwen *ter heering op de bruine heu, en er in*
 eten vriend en geestverwant, gaaf gij den *ter bijheijle haat, met een paar ongeschiedde*
 jongsten milk. *vroombheid op uw geest prieste, zeg, hebt gij*
 Oerder, mijn ontslapen vriend, al is het *dan ook mislechten geboden voor het ziele-*
 mij ook als stonds gij daar zeg, met uw *doelde, die — daar buiten — niet is in een*
 gij en bloedend, treurechtig gelast, loch — *nijdelijke en niet gelovren wilde wat gij*
het en hebt behouden...

De verhandeling is een herinnering aan zijn overleden vriend, de kunstschilder **P.L.L. Oerder**, maar deze herinnering wordt volledig verweven met een verslag van een **zendingsfeest** in Wolfsheze.

Een eerbetoon aan Oerder
De tekst is expliciet opgedragen aan de nagedachtenis van Oerder. Cremer richt zich rechtstreeks tot zijn overleden vriend ("Gij zijt niet meer, mijn goede vriend Pieter") en prijst zijn karakter en talent. Enkele belangrijke aspecten van dit eerbetoon zijn:

- **De verbondenheid met Wolfheze:** Wolfheze was Oerder zeer dierbaar; hij zat er vaak om de natuur (bomen, beekjes, heuvels) nauwlettend te bestuderen en te schetsen.
- **Oorders vroomheid:** Cremer haalt herinneringen op aan hoe hij Oerder wel eens betrapte terwijl deze in zijn bijbeltje zat te lezen in de natuur. Hij beschrijft Oerder als een "reinen mensch" wiens werk een gebed was.
- **Persoonlijk gesprek:** Gedurende het hele stuk blijft Cremer in gedachten met Oerder spreken, waarbij hij zich afvraagt wat Oerder van de drukte en de veranderingen tijdens het zendingsfeest zou hebben gevonden.

Hoewel Oerder de emotionele kern vormt, beslaat de beschrijving van het **zendingsfeest** het grootste deel van het narratief.

- **De aanleiding:** Er klonk een oproep aan christenen om naar Wolfheze te komen voor een nieuw en "heerlijk feest" ter ere van God en tot heil van de heidenen.
- **De beleving:** Cremer beschrijft de reis met de feesttrein, de duizenden mensen die naar het woud stroomden, en de sfeer van de menigte. Hij schetst gedetailleerde portretten van medereizigers en de opwindende onder de aanwezigen.
- **De ceremonie:** Het verslag bevat beschrijvingen van het zingen van psalmen, de toespraken vanaf het houten spreekgestoelte en de religieuze ijver van de sprekers.

De verhandeling is een "**in memoriam**" dat vorm krijgt door een verslag van het **zendingsfeest**. Cremer bezoekt het feest grotendeels om zijn "dierbaar Wolfhezen" te zien in de bijzondere context van deze massabijeenkomst en gebruikt dit moment om Oerder te gedenken op de plek waar zij samen tijd doorbrachten. Hij sluit het stuk af door in gedachten Oerder de hand te drukken terwijl hij de menigte ziet wegtrekken uit het eenzame woud.

Cremer typeert de overleden kunstschilder **P.L.L. Oerder** (Pieter) als een vroom, toegewijd en zachtmoedig mens. J.J. Cremer schetst een portret van een man die zowel in zijn karakter als in zijn kunst een diepe integriteit en religiositeit toonde. Oerder valt op de volgende manieren te typeren:

1. Karakter en Voorkomen:

- **Een "reinen mensch":** Cremer omschrijft hem herhaaldelijk als een oprecht en zuiver persoon. Hij had een "**trouwhartig gelaat**" en was altijd **hulpvaardig en voorkomend**, vooral tegenover jongere leerlingen.
- **Zachtaardig en beheerst:** Hij wordt getypeerd als "**goedaardig en stil**". Zelfs in vrolijke scherts zou hij nooit een "onrein woord" hebben gebruikt. Hoewel hij een grote ijver voor zijn overtuigingen had, werd er zelden wrevel of toorn bij hem bespeurd.

2. Kunstenaar en Natuurliefhebber:

- **Nauwlettend observator:** Oerder had een grote liefde voor **Wolfheze**. Hij zat daar vaak urenlang om de natuur — van bomen en bladeren tot het heldere beekje — "**nauwlettend te bepieden**" en te schetsen.
- **Toegewijde werker:** Voor Oerder was zijn werk onlosmakelijk verbonden met zijn spirituele leven; Cremer stelt dat Oerders arbeid zijn "**waarachtigst gebed**" was. Hij werkte met een grote passie voor de kunst, ondanks dat hij schetste met een "zwakke hand".

Een schilderij van Oerder.

3. Vroomheid en Geloof:

- **Ongehuichelde vroomheid:** Oerder was diepgelovig en werd door Cremer vaak aangetroffen terwijl hij in zijn **bijbeltje** las, verscholen in de natuur. Zijn vroomheid was oprecht en zonder uiterlijk vertoon.
- **Vershil in overtuiging, respect in de omgang:** Hoewel Cremer en Oerder van elkaar verschilden in hun geloofsrichting, waardeerde Cremer Oerder om de manier waarop hij de schoonheid van Gods schepping hielp inzien. Oerder hield vast aan wat hij als de "eeuwige waarheid" beschouwde.

4. Zijn laatste dagen:

- Oerder stierf na een zware strijd met een lichamelijke verwonding of ziekte ("de levensvijand"). Hij blies zijn laatste adem uit in de armen van zijn leermeester, die tevens zijn trouwste vriend en geestverwant was.

Kortom, Oerder wordt herinnerd als een **toegewijde landschapsschilder** wiens hele wezen doordrongen was van een **stille, diepe eerbied voor God en de natuur**.

J.J. Cremer had een **genuanceerde en deels kritische kijk** op de religieuze ijver tijdens het zendingsfeest. Hoewel hij de oprechtheid van de menigte verdedigde, stoorde hij zich aan de harde, veroordelende toon van sommige sprekers. Zijn visie valt uiteen in de volgende punten:

1. Verdediging van de oprechtheid:

Cremer verzette zich tegen het vooroordeel dat de bezoekers van het feest hypocriet zouden zijn.

- **Geen huichelarij:** In de trein hoorde hij de voorspelling dat hij "huich'lende vroomheid" zou gaan zien, maar hij concludeerde dat dit niet het geval was. Hij zag geen "lange gezigten" of gemaakte blikken, maar juist "gewone doch fatsoenlijke mensen" met een **vrolijke verwachting** en **reine geestdrift**.
- **Waardering voor het samenzijn:** Hij vond het een verheffend idee om de Schepper een loflied te zingen in de "reine natuur", die hij als Gods prachtigste tempel beschouwde. Hij stelde dat alleen sectenhaat of blinde partijzucht zich zou ergeren aan de uiting van iemands "waarachtig godsdienstig gevoel".

2. Kritiek op de "Wanklanken" en Verdoemenis:

Ondanks zijn bewondering voor de vroomheid, ervoer Cremer ook een scherpe negatieve kant aan de ijver die op het feest ten toon werd gespreid.

- **Het roepen van "Verdoemenis":** Cremer beschrijft een "**bitter-pijnlijken indruk**" toen hij onder de mooie beuken en eiken herhaaldelijk het woord "**Verdoemenis! verdoemenis!!**" hoorde galmen. Dit vond hij een smartelijke ervaring die niet paste bij de omgeving.
- **Oordelende toon:** Hij typeerde sommige uitingen als "wanklanken" die eerder door ernst bestraft dan door spot getroffen moesten worden. In de toespraken werd gesproken over de "Antichrist", vervloekingen van Satan en de dreiging van de brandstapel ("ten mutsaard gesleept"), wat Cremer als zeer heftig weergaf.

3. Zijn eigen religieuze ideaal:

Cremer plaatste zijn eigen visie tegenover de harde religieuze ijver van het feest:

- **Vrede en Liefde:** Voor Cremer was de essentie van het geloof niet het heigen naar een "beter vaderland" in de toekomst, maar de "**vrede van een rein gemoed**" die hier op aarde al gevonden kan worden.
- **Niet oordelen:** Hij sloot zijn verslag af met de vurige wens dat mensen "edeler en reiner" zouden worden, waarbij ze elkaar **niet oordelen of verdoemen**, maar één zijn in de "**heiligste Liefde**".

Kortom, Cremer waardeerde de **gemeenschapszin en de oprechte aanbidding**, maar hij wees de **fanatieke, veroordelende en dreigende retoriek** die ook aanwezig was, resoluut af.

Cremer had een **zeer negatieve en afwijzende houding** tegenover de preken waarin over de Antichrist en de verdoemenis werd gesproken. Hij ervoer deze uitingen als een schril contrast met de vreedzame natuur van Wolfheze.

Zijn oordeel over deze specifieke religieuze ijver kan als volgt worden samengevat:

- **Een "bitter-pijnlijke indruk":** Cremer beschrijft dat hij een "bitter-pijnlijken indruk" kreeg toen hij op de mooiste plekjes van het woud, onder de beuken en eiken, het woord "**Verdoemenis! verdoemenis!!**" hoorde galmen.
- **Wanklanken in de natuur:** Hij bestempelt de inhoud van deze preken — die handelden over de komst van de Antichrist, de strijd tegen de "gezalften des Heeren" en dreigende vervolgingen — als "**wanklanken**". Voor hem verstoorde deze sombere boodschappen de harmonie van de "reine natuur".
- **Kritiek op de toon en inhoud:** Hij vond de toon van de spreker ("diep doordringenden toon") en de gewelddadige beeldspraak, zoals het opwekken om het "zwaard" te heffen en het dreigen met de brandstapel ("ten mutsaard gesleept"), ongepast en verontrustend.
- **Ernst in plaats van spot:** Hoewel hij opmerkt dat dergelijke fanatieke retoriek de spotlust zou kunnen opwekken, was hij van mening dat dit soort uitingen eerder door "**ernst toch bestraffen moet**".
- **Zijn ideaal van liefde:** Tegenover de boodschap van strijd en verdoemenis stelt Cremer zijn eigen ideaal: een religie waarin men elkaar "**niet oordeelende en verdoemende**" bejegt, maar waarin men één is in de "**heiligste Liefde**".

Kortom, Cremer vond de preken over de Antichrist een afstotelijke uiting van religieus fanatisme die geen recht deed aan de "reine tempel" van de natuur waarin het feest plaatsvond.

De reactie van de menigte op de prediking over de Antichrist en de verdoemenis wordt door Cremer beschreven als een moment van **diepe ernst, aandacht en uiteenlopende emoties**.

Cremer geeft de volgende details over hoe de aanwezigen reageerden:

- **Plegtige stilte en aandacht:** Zodra de spreker (de "volksman") het woord nam, hernam het woud van Wolfhezen zijn "**plegtige stilte**" en luisterde de bonte schare aandachtig. Cremer beschrijft hoe de duizenden blikken op de spreker gericht waren. Hij schetst het beeld van een Gelders meisje dat haar blik "**onafgebroken naar den spreker gewend**" hield terwijl zij luisterde naar de woorden over vervolging en strijd.
- **Heilige ontroering:** Ondanks de zware thema's spreekt Cremer van een "**heilige ontroering**" die zelfs een twijfelaar zou kunnen voelen wanneer de duizenden aanwezigen daarna samen een loflied aanhaalden in de natuur.
- **Uiteenlopende innerlijke reacties:** Niet iedereen reageerde op dezelfde wijze. Cremer merkt op dat sommige toehoorders (met name vrouwen) de prediking met "**bevreemding**" aanhoorden, terwijl anderen met "**diepe verrukking**" luisterden.

- **Samenstelling van de menigte:** Cremer typeert de menigte als een mengeling van mensen: "**goeden en kwaden, nederigen en hoogmoedigen, vroomen en huichelaars**", waarbij ieder voor zich de woorden verwerkte met zijn eigen "Regter in eigen boezem".
- **Geen uiterlijke spot:** Hoewel critici vooraf voorspelden dat er veel "huich'lende vroomheid" te zien zou zijn, zag Cremer juist een "**vrolijke verwachting**" en een "**reine geestdrift**" onder de gewone, fatsoenlijke mensen.

Hoewel Cremer zelf de galmende kreten van "**Verdoemenis! verdoemenis!!**" als een "bitter-pijnlijken indruk" en een wanklank ervoer, leek de menigte als geheel de ernst van de boodschap met grote toewijding te ontvangen.

Voor J.J. Cremer speelt de natuur een fundamentele rol in zijn geloofsbeleving; hij beschouwt de "**reine natuur**" als de "**prachtigste tempel**" van de Schepper. In plaats van religie te beperken tot kerkgebouwen, ziet hij de natuur als de plek waar men God op de meest verheven wijze kan eren met lofliederen.

De specifieke rollen die de natuur speelt in zijn spiritualiteit zijn:

- **Een middel om God te aanschouwen:** Cremer schrijft dat de schoonheden van "**Gods prachtige schepping**" hem hielpen zijn blik op het goddelijke te richten. Hij ziet de natuur als een manifestatie van Gods goedheid.
- **De bron van innerlijke vrede:** Voor Cremer is het ware geloof niet alleen een streven naar een "beter vaderland" na de dood, maar het vinden van de hemel op aarde. Hij stelt dat de "**hemel der ziele**" bestaat uit de "**vrede van een rein gemoed**", een toestand die hij nauw associeert met de stilte en zuiverheid van het woud.
- **Een plek van "reine adem" versus menselijke dogma's:** Hij contrasteert de "**reine adem van God**" die in het sparrenbos trilt en verkwikt, met de "wanklanken" van menselijke predikingen over verdoemenis en sektarisme. Voor hem is de natuur een heilige ruimte waar zelfs een twijfelaar een "**heilige ontroering**" kan voelen wanneer er gezamenlijk gezongen wordt.
- **Onbedorven schoonheid:** Hij personifieert de natuur in Wolfhezen als een "**reine maagd vol onverwelkbare schoonheid**" en vreest dat menselijke drukte of dogmatische strijd deze gewijde plek zou kunnen ontwijden.

Kortom, de natuur is voor Cremer geen decor, maar een **levend getuigenis van God** waarin de mens tot rust, zuiverheid en een oordeelvrije liefde kan komen

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 5 maart 2026.

J.J. Cremer online bibliotheek

 WWW.JACOBCREMER.NL

www.jacobcremer.nl